

EGYHÁZAK ÉS A NAGYPOLITIKA

Az 1990. évi lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény (1990/IV.) a rendszerváltozás egyik legmaradandóbb alkotása. Habár az évek során számos önálló képviselői indítvány is rohamra indult ellene, szövege ma is változatlan (1). Az elmúlt egy évben azonban az erősen polarizált politikai mező (MDF–Fidesz v. MSZP–SZDSZ) kardcsörtetései rendszeresen a napi politika mezőjére vonják az egyházakkal kapcsolatos kérdéseket. Vajon mit akar a politika az egyházaktól? És mit kaptak a kis- és nagyegyházak a rendszerváltozás óta eltelt 14 évben?

14 éves fogócska: kisegyházak, nagyegyházak meg az öreg Állam bá'

Cikkünk illusztrációi: .axc

Ha a rendszerváltozástól napjainkig a harmadik Magyar Köztársaság és az egyházak bonyolult – történelemileg árnyalt – viszonyrendszerét akarjuk értékelni, talán két témát érdemes kiemelni az egyre duzzadó problémahalmazból.

Először is megállapítható, hogy 1990 óta jól érzékelhető (politikai kurzustól független) az ún. történelmi egyházak irányában a kormányzati jóindulat. A jelenség leírására talán a „széptevés” szó a legmegfelelőbb (2). Ez a jóindulat a Rákosi-rezsim idején elkobzott egyházi javakkal kapcsolatos kárpótlás formájában már az Antall-érában kezdetét vette. A Horn-kormány 1997. június 20-án Vatikánvárosban aláírt megállapodása (1999. évi LXX. tv.), majd az Orbán-érában megkötött együttműködési megállapodások a nagyobb (református, evangélikus), s ezt követően a kisebb történelmi egyházakkal (zsidó hitközségek, baptista, szerb ortodox stb. egyházak), ugyancsak ezt a jóindulatot igyekeztek demonstrálni. Az egyházaknak felajánlható szja 1%-okhoz kapcsolódó állami kiegészít-

tés népszámlálási adatok szerinti elosztásának költségvetési törvénybe bűjtatása és 23 történelmi egyház számára többletkezdmény biztosítása a közcélú adományok utáni kedvezmények igénybevételét illetően (az 1997. évi CXXIV. tv. módosításai) ugyancsak sokatmondó jelzések voltak az egyházak

felé. A pártok és kormányok egyházügyi motivációjának felfejtését jelen cikk nem vizsgálja. Értékközpontú jobb- vagy baloldaliság, vagy éppen álcázott szavazóbázis-kiterjesztési kísérlet, ennek megállapítása bizony egy alaposabb politológiai-szociológiai kutatást is megérdemelne.

Mindenesetre az elmúlt egy év fejleményei alapján ennek a másfél évtizedes politikai széptevésnek kétségtelenül legnagyobb vesztese a jelenlegi kormányzó pártok, melyek szemmel láthatóan képtelenek a történelmi egyházakkal szót érteni. Európai összehasonlításban az SZDSZ egyházpolitikai álláspontja leginkább az állam és egyház radikális elválását valló francia modellel rokonítható. Ezzel szemben Fodor Gábor országgyűlési képviselő szerint az MSZP egyházpolitikai felfogása inkább a „túlkompenzáció” alapul, vagyis az egyházaknak tett gesztusokon, melyekkel a párt közvetve a múltban elkövetett hibákat szeretné tudat alatt kompenzálni. Ennek megfelelően az MSZP 2002-es kormányra kerülése idején találgatásra adott okot, hogy az SZDSZ képes-e meggyőzni saját egyházpolitikájáról a nagyobbik koalíciós partnert. A liberálisok azt hangoztatták, az MSZP-nek tanulnia kellett az 1998-as választási kudarcából, hisz az utódpárttal szembeni mély katolikus averzió cseppet sem csökkent a Vatikáni Megállapodás megkötése (1997) és az egyházi ingatlanrendezések után sem. Mindezekkel szemben a kereszténydemokrata gyűjtőpártként felépülő Fidesz a hagyományos német-típusú, erősen összefonódott állam-egyház viszonyt látszik előnyben részesíteni, amelynek kulcseleme a történelmi egyházak kiemelt támogatása, illetve a Szent Korona-tan újjáélesztése is.

Ugyanakkor a 2002-es választás azt is bebizonyította, hogy az ellenkező táborban felsorakozott történelmi nagyegyházakkal szemben is meg lehet nyerni egy választást, vagyis más társadalmi csoportok mobilizálásával kiválthatók az egyházi tömb szavazatai. A kormányváltáskor sokan mégis azt valószínűsítették, hogy az MSZP egyszerűen csak a „megőrizve megtartani” politikát fogja folytatni, vagyis a Fidesz kormány által továbbvitt állam-egyház viszonyt igyekszik majd konzerválni és ellenáll az SZDSZ törekvéseinek.

Másodsor, de nem másodsorban a rendszerváltozást követő másfél évtized kiemelendő fejleménye az

1990. évi IV. törvény (a lelkiismereti és vallásszabadságról) adta kerek eredményeképpen létrejött és növekvő létszámú új-, vagy törpe-egyházak (Hit Gyülekezete, pünkösdisták, karizmatikus reformmozgalom, buddhisták, krisnás közösségek) megjelenése és aktív közéleti szerepvállalása. Olyan vallási közösségek, melyek Nyugat-Európában rövid tündöklés után elsorvadtak (pl. Krisna-hívők), vagy nem léptek az intézményesülés útjára (buddhisták), vagy ösztársadalmi méretekben marginális jelenségeként léteznek, hazánkban mára átlamilag akkreditált főiskola-fenntartóvá, illetve kiterjedt karitatív missziót működtető szervezetté izmosodtak (3). Ezek a kisegyházak mintha a mesebeli hétmérföldes csizmába léptek volna a rendszerváltozás idején, lobogójukra az 1990. évi IV. törvényt tűzték, mely garantálja, hogy az állam, a nagyegyházakkal együtt azonos elbírálásban részesíti őket. Jól kitapintható öntudatos közéleti helykeresésük, és az olyan tabuk, mint a „történelmi egyház” kifejezés, vagy a „különleges állami elbánás a nagyegyházak felé”, hagyományos, politika iránti leplezetlen ellenszenvük gyakran igen heves pengeváltásokat generált a napi sajtóban. Legyen a téma a tábori lelkesítő szolgálat, a börtönpasztoráció nagyegyházi kisajátítása, vagy éppen a hívők 1%-os támogatása állami kiegészítésének elve, illetve az 1%-os támogatások népszámlálási adatok alapján való elosztása elleni aláírásgyűjtés, e kisegyházak nagy nyilvánosság előtt vállalták, vállalják a konfrontációt a nagypolitika és a nagyegyházak hagyományosan színpad mögött megszülető megállapodásaival. Még ha e kisegyházakat a politikai sajtó gyakran leszektázta is, vagy éppen destruktív szektákként aposztrofálja őket, 2002-ben (az MSZP támogatásával) sikerült elérniük, hogy a Fidesz által korábban elfogadott költségvetési törvényt megváltoztassák úgy, hogy 2003-ban ismét a tényleges 1%-os felajánlások száma és ne a népszámlálási adatok alapján történjen az egyházaknak felajánlott szja 1%-ok állami kiegészítése. (Más kérdés, hogy ez mennyiben kedvez-

zett az MSZP nagyegyházi megítélésének, hisz ez esetben a kisegyházaknak tett ígéretét váltotta be kormányra kerülése után.)

A hazai egyházak társadalmi támogatottságáról

Az APEH adatai alapján 2002-ben 103, 2003-ban pedig 116 vallási közösség versengett az adófizetők kegyeiért. 2003-ban 635 ezren éltek is a lehetőséggel, csaknem 100 ezerrel többen, mint 2002-ben. 2001 után 2002-ben a katolikus egyház támogatóinak száma csökkent, 2003-ban viszont mintegy 70 ezer fővel nőtt. A katolikus főlény a felajánlott összeg nagyságában is megnyilvánult, hiszen a 116 vallási közösségnek szánt 3 milliárd forintból 1,9 milliárd forint jutott a katolikus egyháznak.

2004. szeptemberi adatok alapján 118 magyarországi egyháznak (a tavalyinál 2-vel több) 648 ezer adófizető (az előző évinél 2%-kal többen) összesen 3,5 milliárd forintot ajánlott fel. Az összeg több mint 60%-a – 2,18 milliárd forint – a Magyar Katolikus Egyházat illeti meg.

Év	Az egyházak javára felajánlott összeg
1999	1.4 milliárd forint
2000	1.6 milliárd forint
2001	2.0 milliárd forint
2002	2.2 milliárd forint
2003	3.0 milliárd forint
2004	3.5 milliárd forint

Az elmúlt 6 évben két és félszeresére nőtt az egyházak támogatására felajánlott összeg, ezen belül a növekedés 2004-ben 16%-os volt. 2004-ben a Magyar Katolikus Egyház 417 ezer adófizetőtől összesen 2,18 milliárd forintot kapott (ez 17%-kal haladja meg az előző évit). A Magyar Református Egyházat 124 ezer nyilatkozó támogatta, s így összesen 690,7 millió forinthez jutott (ez 15%-kal haladja meg az előző évit). A Magyar Evangélikus Egyház javára 35 500-an rendelkeztek, és az igénybe vehető 214 millió forint csaknem 12%-kal magasabb az előző évinél.

A fentieket követő, 11 000 és 1000 fő közötti tagságú egyházak listája 2004-ban a következőképpen alakult:

ter Katolikus Egyetemen „A magyar katolikus egyház a harmadik évezred küszöbén” címmel jelentős visszhangra talált 2003 októberében.

tal (MeH) megbízásából készült el, és Deák Ferencre hivatkozva a Szabad egyház, szabad államban címet kapta”.

Sorszám	Név	Felajánlott összeg (Ft)	Felajánlók száma (fő)
1.	HIT GYŰLEKEZET	35 765 539	11 047
2.	MAGYARORSZÁGI KRISNA-TUDATÚ HÍVÓK KÖZÖSSÉGE	49 260 572	7 508
3.	MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ HITKÖZSÉGEK SZÖVETSÉGE	70 743 090	6 628
4.	MAGYARORSZÁGI JEHOVA TANÚI EGYHÁZ	15 569 685	5 713
5.	MAGYARORSZÁGI BAPTISTA EGYHÁZ	25 746 320	4 876
6.	KARMA DECSEN ÖZEL LING BUDAPEST, TIBETI BUDDHISTA KÖZÖSSÉG	19 376 871	2 906
7.	MAGYARORSZÁGI UNITÁRIUS EGYHÁZ	15 456 095	1 881
8.	MYRAI SZENT MIKLÓS KERESZTÉNY EGYHÁZ	8 638 882	1 758
9.	ERDÉLYI GYŰLEKEZET	12 020 997	1 723
10.	TAN KAPUJA BUDDHISTA EGYHÁZ	13 465 752	1 697
11.	H. N. ADVENTISTA EGYHÁZ	5 957 739	1 584
12.	KRISZTUS SZERETETE EGYHÁZ	4 935 877	1 529
13.	EVANGÉLIUMI PÜNKÖSDI KÖZÖSSÉG	5 634 174	1 482
14.	TELJES EVANGÉLIUMI KERESZTYÉN KÖZÖSSÉG MAHANAIM GYŰLEKEZET	6 065 458	1 242
15.	KERESZTÉNY ADVENT KÖZÖSSÉG	6 011 825	1 170
16.	BUDDHISTA MISSZIÓ MAGYARORSZÁGI ARYA MAITREYA MANDALA EGYHÁZKÖZÖSSÉG	7 205 451	993

Az elmúlt éveket figyelve levonható a következtetés, hogy az egyházak támogatóinak köre folyamatosan növekszik. Illetve, hogy az szja 1%-os támogatások alapján a katolikus egyház kiemelkedő társadalmi támogatást élvez, legalábbis a többi egyházhoz képest. (Érdemes azonban azt megemlíteni, hogy minden évben lehetőség nyílik arra, hogy az adózók az egyházaknak adható 1%-ot valamilyen kiemelt költségvetési előirányzat javára is felajánlhassák. Ebben az évben a parlafű-mentés feladatainak támogatására mintegy 170 057 fő tett így!)

Egyházi ügyek a napi sajtóban

Az alábbiakban rövid áttekintést adok az állam (a kormányzó pártok) és a nagyegyházak közötti kapcsolatnak az elmúlt egy évben (2003 szeptemberétől 2004 októberéig) tapasztalt fejleményeiről, jórészt a napi sajtóban megjelent cikkek alapján.

A 2003 őszen napvilágot látott kedvező SZJA 1%-os támogatási adatok mintha lendületet adtak volna a Katolikus Egyház közéleti kommunikációjának. Seregély István érsek előadása a Pázmány Pé-

A magyarságnak először is azt kell tisztáznia, milyen értékeket akar követni a jövőben. Nekünk, magyaroknak, Szent István királyhoz hűen, aki erős sziklára építette országa jövőjét, ragaszkodnunk kell Jézus Krisztushoz – mondta előadásában az érsek. Az egri érsek az egyházat veszélyeztető tényezők közül megemlítette a fogyasztói társadalom egészségtelen hatását, a jóléti társadalmak közönyét a szegény nemzetekkel szemben, és a világszerte jellemző szervezett egyház- és kereszténységellenességet.

Október 21-én a római Szent Péter téren II. János Pál pápa bíborosá avatta a neves egyházjogászt, Erdő Pétert. Medgyessy Péter a kormány nevében levélben üdvözölte az új magyar egyházfőt. A kormányfő levelében kiemelte: *a modern demokráciák korában állam és egyház elválik egymástól, céljuk azonban a legfontosabb kérdésekben találkozik.*

Október végén a Magyar Nemzet arról adott hírt, hogy a *„kormányzati ciklus közepére körvonalazódni látszik a koalíció egyházpolitikai koncepciója, amely várhatóan még az idén életbe lép. A jelenleg egyelőre csak munkadokumentumként kezelt szöveg a Miniszterelnöki Hiva-*

Az elkészült szöveget gyakorlatilag még annak nyilvánosságra hozatala napján elvetette az ellenzék. Szászfalvi László (MDF), az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának elnöke valódi tartalom nélküli, technokrata jellegű szövegnek nevezte a MeH szakértői (Wildmann János, Buda Péter, Gábor György) által elkészített munkadokumentumot, amelyből szerinte hiányoznak a mai magyar társadalom számára nélkülözhetetlen, előre mutató szellemi és lelki értékek. Szászfalvi szerint a szöveg egy avított, 19. századi, liberális elveket valló koncepció, amely nem tud válaszolni a 21. századi kihívásokra.

2003. november 4-én Gulyás Kálmán államtitkár egy napilapnak adott nyilatkozatában már kijelenti, hogy a *Szabad egyház, szabad államban* című, az ellenzék által bírált munkaanyag nem tekinthető a kormányzat hivatalos álláspontjának. Sőt – tette hozzá – még az sem dőlt el, hogy a kabinet egyáltalán elfogad-e külön egyházpolitikai programot.

Decemberben a püspöki kar körlevele a bioetika aktuális kérdéseivel foglalkozik. A kritikai hangvételű írás többek között az egész-

ségügyi rendszer nagy kísértésének a korrupciót tartja. (Egy társadalom erkölcsi-emberi minőségét jelzi és egyben fejlődésének záloga a segítségre szoruló emberekkel szembeni magatartás – kezdődik a körlevél.)

A református egyház 2003 szeptemberétől került a közvélemény érdeklődésének előterébe, amikor is a *Népszabadság* Kun András Nándor budapesti református lelképásztor levelének, illetve Szűcs Balázs, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán tanuló negyedéves hallgató gondolatainak adott teret az egyetem és a homoszexualitását felvállaló diákja közötti vitában.

A közéleti, alkotmányos vita Lévai Katalin nyilatkozataival (egyrésztől támogatta a meleg élet társi együttélésének Ptk-beli szabályozását, másrésztől kifejtette: „Elutasítom azokat a sajtóban közölt véleményeket, amelyek nem engedik meg, hogy az ízlésemnek hangot adjak. ...Azért, mert nekem személy szerint nem tetszenek a meglefelvonulások...”) tovább bonyolódott és oda vezetett, hogy 2004 januárjában Veres András katolikus püspök kijelenti: az esélyegyenlőségi törvény a legteljesebb mértékig sérti az egyházak autonómiáját. „A mindenfajta diszkriminációt tiltó esélyegyenlőségi törvény elfogadása előtt a katolikusok, a reformátusok, az evangélikusok és a zsidó hitközségek közösen kérték a kormányt, hogy a jogszabály hatálya ne terjedjen ki az egyházakra. A végleges szövegbe bekerült az a kitétel, amely szerint a hitéleti tevékenység nem tartozik a törvény hatálya alá, de az egyházi fenntartású intézmények (iskolák, kórházak, szociális otthonok) nem kaptak mentességet. A törvény szövegéből az a következtetés adódik, hogy hitelveiket és vallásgyakorlatukat az egyházak sza-

badon meghatározhatják – előírhatják például, hogy nőket ne szentelhessek pappá –, de az állami normatív támogatásban részesülő, közszolgálati feladatokat ellátó intézményeikben eleget kell tenniük az esélyegyenlőség követelményeinek és a diszkrimináció tilalmának.” A történelmi egyházak így – érdekeik védelmében – az Alkotmánybírósághoz fordultak.

Ez év februárjában az SZDSZ váratlan offenzívát indított a nagy-egyházak ellen. A párt nyilatkozata szerint: a közpénzek helyett a hívek felajánlásaiból kellene támogatni az egyházak hitéleti tevékenységét. Az indítványt emellett, hogy a katolikus egyház és a jobboldal is elutasította, az MSZP sem támogatta. Mindez napvilágra hozta a koalíciós partnerek egyre inkább kör-

vonalazódó egyet nem értését az állami egyházpolitikát illetően.

Áprilisban Orbán Viktor egyik nyilatkozatát támadva az MSZP nyílt levélben fordult a volt miniszterelnökhöz, melyben többek között arra kíváncsiak, vajon Orbán Viktor „híve-e az állam és az egyház szétválasztásának?”. A kérdésre lát szöveg jó alapot szolgáltatott a református Orbán Viktor vatikáni kitüntetésére, azonban kételyeket is szült a status quó illetően. Ugyancsak áprilisban lángolt fel a vita a két nagyobbik párt között Kósáné Kovács Magda a *Hetek*ben megjelent katolikusellenes kirohanása kapcsán, miszerint „a Vatikán le akarja nyúlni az EU-t”. (Kósáné az ellenzék heves támadásai ellenére, enyhített és udvariasabb formában ugyan, de továbbra is fenntartotta

kijelentését.) Ugyanakkor Szili Katalin a párt nevében elhatárolódott a nyilatkozattól.

A sajtóban egyre nyilvánvalóbbá vált az is, hogy a Fidesz határozotlan kiállt az EU alkotmányának szövegében a keresztény-zsidó gyökerekre való hivatkozás megtartásáért.

Májusban *Házasság, család, szexualitás* címmel állásfoglalást adott ki a Magyarországi Református Egyház zsinata, mely szerint a homoszexuális hajlamot a református zsinat erkölcsileg nem minősíti, de az ilyen életvitelt vagy annak propagálását mindennemű egyházi szolgálattal összeegyeztethetetlennek tartja. (A Fővárosi Bíróság ugyanakkor kimondta, hogy helyre kell állítani a meleg diák hallgatói jogviszonyát, mert az egyetem eljárása nem felelt meg a törvényi rendelkezéseknek. Az elbocsátott hallgató azonban a történetek után másik felsőoktatási intézményben kívánja befejezni tanulmányait.)

Ugyancsak májusban az Alkotmánybíróság – három ellenzéki politikus beadványa nyomán – megsemmisítette a szociális törvény egyik bekezdését. Az alkotmánybírói határozat szerint ellentétes a szentszéki megállapodással, hogy a katolikus fenntartású szociális intézmények állami támogatása az önkormányzat belátásától függ. Az alkotmánybírók döntésükben hivatkoztak arra az alkotmányos tételre, amely szerint „a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját”.

Június végén Gulyás Kálmán egyházügyi államtitkár úgy nyilatkozott, nincs szükség arra, hogy a kormány egyházpolitikai koncepciókat gyártson. Szerinte a törvényi feltételek adottak, az állam és az egyházak kapcsolata kiegyensúlyozott. (Idézet: „Az állam és az egyházak viszonyát azonban nem lehet négyévente felülvizsgálni, ezen a területen stabilitásra, folytonosságra van szükség.”) Megítélése szerint a szocialista-liberális kormány ugyanúgy biztosítja a vallásszabadságot, mint elődei, az állam

kapcsolata kiegyensúlyozott az egyházakkal.

Júliusban nyilvánosságra kerül, hogy a korábban egyházi tulajdonba került Mátyás-templomot az állam fogja felújítani, mivel az egyháznak nincs pénze a renoválásra.

Végezetül heves vita bontakozik ki a nők társadalmi helyzetével foglalkozó új pápai körlevél értelmezését illetően az SZDSZ és Semjén Zsolt, Latorcai János valamint Harach Péter ellenzéki képviselők között. Az SZDSZ szerint a Vatikán a női esélyegyenlőséget korlátozná, kereszténydemokrata politikusok viszont azzal vádolják a szabad demokratákat, hogy a devianciákat tennék kötelezővé.

Az elmúlt év fejleményeiből kitűnik, hogy a Medgyessy-kormány képtelennek bizonyult egy kiegyensúlyozott egyházpolitikai koncepció megalkotására és annak végrehajtására. A SZDSZ hatására létrejött *Szabad egyház, szabad államban* tervezet kudarcra egyben a liberális egyházpolitika teljes elutasítását is jelentette. Ennek tudatosulását követően az MSZP láthatóan feladta modernizációs kísérleteit, és az elemzők által korábban valószínűsített status quo álláspontra helyezkedett. Ez viszont, mivel ezt nem követte a párt egységes kommunikációja, hitellessé vált, amit nyilvánvalóvá tett a Kósáné-féle nyilatkozat, vagy éppen az Orbán Viktorhoz intézett provokatív kérdés: „Híve-e Ön az állam és az egyház szétválasztásának?”

A helyzet bonyolultságát mutatja a legutóbbi fejlemény, hogy Ve-

ress András a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) püspök-titkára 2004. szeptember 16-i sajtótájékoztatóján elmondta, a pénzügyminiszternél jártak a négy történelmi egyház képviselői, mivel „Számításaink szerint 35-36 százalékkal alacsonyabb az egyházi kórházak finanszírozása, mint az állami kórházaké. Ebben valami megoldást kérünk, segítséget kérünk, mert egyre nehezebbé (...) kezd válni ezeknek az intézményeknek a működése” – mondta. A nyilatkozat egyértelműen rávilágít arra, hogy a megfelelő anyagi forrás híján lévő nagyegyházak a közfeladatok ellátása során teljesen kiszolgáltatottá váltak az államhatalom felé, ugyanakkor a baloldali kormány szinte morális patthelyzetbe szorult az egyházi követelésekkel szemben (Dobszay János a *HVG* 2004. október 30-i számában ezzel kapcsolatban „kézből etetésről” beszél).

Jog, történelem és az egyházak

Az 1990. évi IV. törvény a rendszerváltozást követő majd másfél évtized egyik legmaradandóbb alkotása. Habár az évek során több önálló képviselői indítvány is rohamra indult ellene, a törvény szövege ma is változatlan.

A fentebb említett jogszabályt annak idején Erdő Péter a rendszerváltozást kísérő jogalkotási hullám *lucidum intervallumának* nevezte (4). A római jogból kölcsönzött kifejezés arra a helyzetre utalt, ahol az

egyébként örültnek minősített személyt egy tettének elkövetésekor mégis épelméjűnek tekinti a jog. A többértelmű hasonlat értelmezhető úgy is, hogy a jogalkotók annak idején szintén józanul cselekedtek, amikor elfogadták a jogszabályt, azonban mindezt még a pártállamban mandátumot szerzett MSZMP-s parlament hozta meg az 1990-es szabad választásokat megelőzően (a törvényt az Országgyűlés 1990. január 24-ei ülésén fogadta el és február 12-én került kihirdetésre, tehát még az első szabad választásokat megelőzően). Hallható olyan vélemény is, hogy a 1990. évi IV. törvényt az MSZMP azért fogadta el sebtében, hogy még utoljára így is „keresztbe tehessen” a nagyegyháznak...

Való igaz, a magyar történelemben sohasem nyert ennyire markáns törvényi megfogalmazást az egyházalapítás lehetősége (5). Az alacsony alapítói létszám a társadalmi szervezetekhez teszi hasonlatossá az egyházakat, hiszen egy igen egyszerű és gyors eljárás nyomán a megyei bíróságok minden különösebb hercehurca nélkül bejegyzik az ezt kérő vallási közösséget (jelenleg mintegy 135 bejegyzett egyházzal tudunk, de a szám változhat, mivel a bíróságok nem vezetnek összesített országos adatbázist).

Ha az „egyház” kifejezést mint társadalmi, intézménytörténeti jelenséget értelmezzük, akkor elsősorban a Római Katolikus Egyházra gondolunk, s azon szimbiózisra, ahogyan évszázadokon keresztül (pontosabban több mint egy évezrede) társadalmi, politikai, gazdasági hatalmi centrumként létezik Magyarországon (6). Ugyanakkor léteznek más történelmi távlatokkal bíró entitások is, igaz számarányaikban is kisebb súllyal, mint a református, evangélikus, unitárius egyházak, vagy éppen a zsidó hitközségek szövetsége. Második levégővételrel e csoportba szokás sorolni a hazai nemzeti kisebbségek egyházait, a szerb, görög, román, bolgár, örmény stb. keresztény egyházakat. A 19. század végétől a kör tovább bővült a metodista, nazaréni, baptista, jehovista, adventista, pünkösdisták csoportokkal. 1916-

ban az iszlám is elismert vallásfelekezeti státust nyert hazánkban, elsősorban a központi hatalmak oldalán hadba lépett Törökországnak tett gesztusokán (7).

A II. világháború után a Rákosi-féle államrendszer a civil szektor mellett a szerzetesrendeket is felszámolta, az egyházak társadalmi méretű szociális, oktató-nevelő munkáját gerinche törte. A korai kádári szocializmusban az egyházak az államhatalom „gyarmatosításának” áldozatai lettek, s az állampárt sikeresen infiltrálta és bénította meg mind az egyházak autonóm társadalmi cselekvését, mind a mikroközösségek szintjén például a kisebb gyülekezetek önszerveződését is. Balogh Margit megfogalmazása szerint: *„A kormány, nemzetközi elismertetése, a labilis belpolitikai helyzet konszolidálása, az új gazdaságpolitikai tervek megvalósítása érdekében a korábbi nyíltan likvidáló szándékú egyházüldözést a »nemzeti egységet« előtérbe helyező népfrontpolitikára váltotta fel”*.

A rendszerváltozás gyökeres fordulatot hozott az addig állóvíznek tűnő egyházi életbe. Az ismeretlenség homályából léptek elő a legkülönbözőbb vallási közösségek, és kezdték meg térítő tevékenységüket. A publikum ekkor figyelhetett fel a Hit Gyülekezete, a krisnások, vagy a jehovisták, baptisták, pünkösdisták hitéleti buzgalmára, melyek közül többen a rendszerváltozás előtt illegálisan, de már működtek az országban. Ezeket a vallási közösségeket a nyugati vallástudományi szakirodalom – néhány kivétellel – elsősorban az Új Vallási Mozgalmak (New Religious Movements) elnevezéssel illeti (8). A hazai vallásszociológiai szakirodalom idejekorán reagált is a jelenségre – lásd Tomka Miklós írásait, aki az ún. szektakérdést szélesebb, társadalmi kontextusban értelmezte, gyakran európai, közép-kelet-európai relációkban, és elsősorban a rendszerváltozást kísérő jelenségként (társadalmi elbizonytalanodás, értékvesztés) vizsgálta. Később üde színfolt volt a vallásszociológiai palettán Kamarás István Krisna-hívőkről írt szociográfiája (1998) is. Ma pedig a Szegedi

Egyetemen zajló vallástudományi kutatócsoport munkája érdemel figyelmet (Máté-Tóth András), akik sokat merítenek az Egyesült Királyságban működő INFORM (Information Network Focus on New Religious Movements) iroda tapasztalataiból, melynek tevékenységét Eileen Barker neves szociológus fémjelzi, akit sokan az elmúlt évtizedekben az ún. szektakérdést övező konfliktusoldás „prófétanőjének” tartanak.

Hétmérföldes csizmával a Szent Korona országában

A mai napig feltérképezetlen terület az 1990-től bejegyzésre került kisebb taglétszámú egyházakban lezajlott robbanásszerű intézményszerűsülési, szervezetszociológiai átalakulások folyamata. Ahogyan keveset tudunk a utolsó állampárti országgyűlés által elfogadott jogszabály megszületéséről is, mely az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP alkujából, az alkotmányos demokrácia funkcionálását biztosító alapvető jogszabály gyanánt született meg. A törvény végül egymástól fényévnnyi távolságra lévő, eltérő vallási szerveződésekkel uniformizált, ezzel e kisközösségek életét gyökeresen át is alakítva.

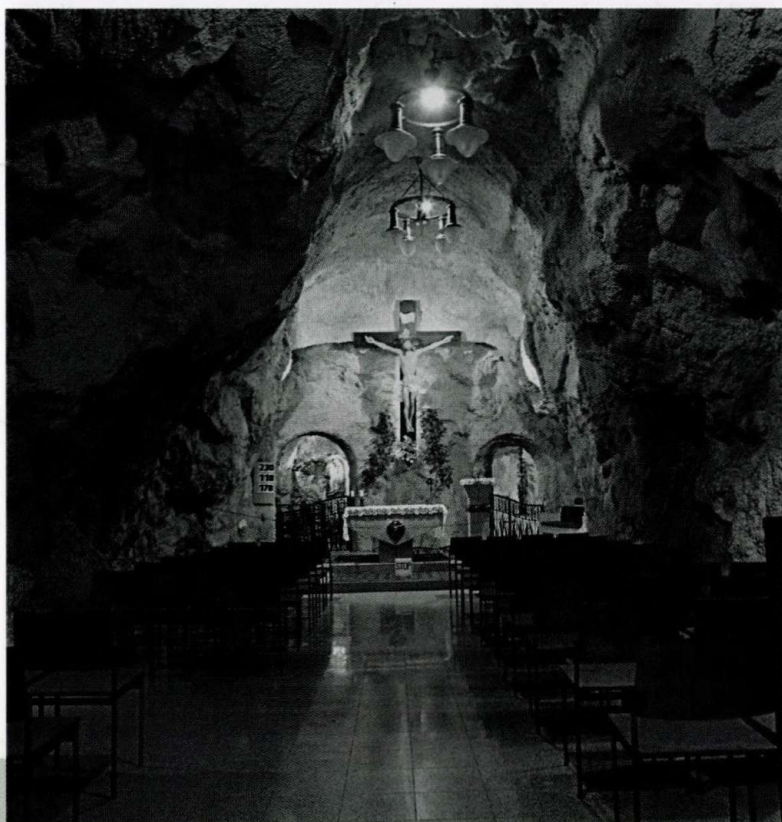
Az újonnan bejegyzett egyházakkal kapcsolatban Schanda Balázs alkotmányjogász két nyitott kérdést látott a *Magyar Állami Egyházjog* (2000) című kötetében: *„Az egyházként nyilvántartásba vett kétes csoportok elleni fellépést, illetve hogy a nagyon is különböző egyházak egy jogi kategóriába helyezése visszasságokat eredményez mind a szimbolikus, társadalmi státusz, mind a testre szabott szabályozás vonatkozásában. Ahogy a jog nem kezelhet azonos társadalmi valóságokat különbözőképpen (ez diszkrimináció lenne), úgy nagyon különböző valóságok azonos kezelése is helytelen”* – szól az érvelés.

Schanda Balázs a jobboldal által gyakran felhozott érvelést fogalmazza meg, amikor az új alapítású kisebbségi egyházak világát ellenőrizhetetlen, és belső viszonyaiban átláthatatlan közegnek tekinti, ahol a jognak –

további szabályozási szigorítással – legalábbis átlátható viszonyokat kellene teremtenie. A kérdéssel kapcsolatban ott bujkál az a meglátás is, hogy a történelmi hagyományokra támaszkodó egyházi autonómiával szemben, összehasonlítva az egyéb civil szerveződésekkel, jóval kevesebb ellenőrzési, szankcionálási jogosultsága van az államhatalomnak (ügyészségnek), és hogy talán nem is egyféle jogi kategóriában (egyház) kellene kezelni az adott vallási közösségeket.

A helyzetet tovább árnyalja az utóbbi, erősödő nemzetközi tendencia, mely a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonását is lehetségesnek tartja (ami egy egyház feloszlását is jelentheti), amennyiben egy egyházi vezető az egyházat használja társadalomra veszélyes cselekmények megvalósítására. A kisebb egyházaknál pedig jóval nagyobb a lehetősége az illetén típusú konfliktusnak, hisz egy személyi karizmán felépített kis „miniállamban” a vezető a teljes csoportot képes kontroll alatt tartani, míg a nagyegyházakban a jogsérelem orvoslására bejáratos utak léteznek. Ámbár megjegyzendő, hogy pl. a katolikus egyház ellen indult perek és botrányok sokasága (USA, Ausztria, Írország) más megvilágításba helyezi e kérdést, hiszen az egyházon belül jogsértést elszenvedőnek gyakran évtizedeket kell várnia, hogy sérelmeit orvosolják, s gyakran a sértett világi bíróságokhoz kénytelen fordulni jogai védelmében.

A Schanda Balázs által felvetett második kérdés valójában az 1990. évi IV. törvény legitimitását kérdőjelezi meg. Vajon helyénvaló dolog-e, hogy egy boszorkányokat tömörítő szervezet (legyen mégoly hagyománytisztelő is) azonos jogokat élvez a katolikus egyházzal? Ha a világnézeti semleges, elfogulatlan állam a katolikus egyház álláspontját támogatná e kérdésben, valójában elfogadná, hogy a katolikus hitelvek tartalmukat tekintve előny élveznek, a szerelmi oldás és kötés, vagy éppen a szemmel verés elhárításának művelésével szemben. Ezzel azonban az államhatalom menthetetlenül a teológia területére tévedne, ami azonban nem kívánatos.

Az állami egyházpolitika konzervatív felfogásában emellett az sem lehet kérdéses, hogy a szocializmusban megrokkant egyház(ak) kiemelt állami figyelemre és tényleges, anyagiakban is megnyilvánuló állami segítségre szorulnak. Sajó András 1996-ban ezzel szemben így írt: *„Mondják, hogy az elszegényedett egyházak képtelenek a hitet eljuttatni a potenciális hívőkhöz, és ezért nem érvényesülne az igazi lelkiismereti szabadság. Ez a megközelítés a kommunisták (és egyházi elődeik) azon álláspontjára emlékeztet, miszerint az eszmét el kell juttatni a tömegekhez, hogy azok aztán megtalálhassák a helyes utat. Másokat üdvözíteni, de még az üdvözülést elősegíteni sem lehet állami kötelesség, különösen, ha ebből egyének kötelezése, korlátozása következik.* A liberális következtetés szerint a állam és az egyház elválasztásának alkotmányos elve alapján az államhatalomnak nem szabad morális értékítéletet hoznia, azaz különbséget tennie egyház és egyház között, hiszen a modern államban az egyházak csupán „azonos hitelveket követők” közösségeként kerülnek az állam látóterébe. Azonban, ahogy erre Schanda Balázs is utalt többször, maga az értékítélet elhagyása ugyancsak értékítélet, méghozzá vi-

lágnezeti, azaz ateista. Kérdés, hogy a társadalom egésze számára az ateista, avagy a keresztény-katolikus felfogás jogszabályi inkorporálása előnyös-e.

Összefoglalás

Nem kétséges, hogy az állam és egyház elválasztásának kérdése hazánkban még sokáig a politikai és egyben hatalmi játszmák központi és ezért neuralgikus pontja marad.

A lelkiismereti és vallásszabadság megteremtését, s egyben az egyházi élet újraélesztését szolgálni hivatott 1990. évi IV. törvény – számos hiányossága ellenére – tulajdonképpen sikeresen alapozta meg az egyházak jogi, közéleti szerepvállalásának kereteit.

Mindez ugyanakkor bizonyosan nem kedvezett a történelmi nagyegyházak számára, hiszen a rendszerváltozás után létrejött merőben új társadalmi viszonyok között egész másfajta közéleti kommunikációra kényszerültek. A kezdeti elvárások, hogy a demokratikus átalakulás utáni időszak a katolikus reneszánszként emlegetett két világháború közötti időszak folytatása lehet, csupán vágyálom maradt. A nagyegyházak a mindenko-

ri politika széptevését valóban mindenkor élvezhették, azonban a modern politikai rendszer törvényszerűségeinek megfelelően, a súlyos anyagi gyengeségüket kiaknázó politikai elköteleződés veszélye is megjelent számukra. Ennek kétségkívül rajtuk kívül álló oka, hogy az MSZP képtelen volt az elmúlt másfél évtizedben megújulni és modern szociáldemokrata programmal előállni, amelyben jelentős (társadalmi súlyuknak megfelelő) partnerséget kínálhatott volna a nagyegyházaknak (és a kicsiknek is).

Az MSZP a Gyurcsány-kormány színrelépésével újabb lehetőséget kapott, hogy rendezze sorait és végre megfogalmazza magának, hogy milyen viszonyt kíván kialakítani az egyházakkal. A lehetőségek összekuszálására utal, hogy az új kormány színrelépésével az egyházügyi államtitkárság a Miniszterelnöki Hivatalból ismét a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumába kerül. November első napjaiban pedig úgy tűnik, hogy a 2005-ös költségvetési törvény vitája, az SZDSZ vezette oktatási tárca álláspontja az iskolafinanszírozás kérdésében (kevesebb pénzt az egyházi iskoláknak) tovább mélyíti a szo-

ciál-liberális kormányzat és a nagyegyházak konfliktusát. Veres András katolikus püspök rendkívüli sajtótájékoztatóján (október 21.) már egyenesen azt állította, hogy a kormány összehangolt támadást indított a katolikus egyház ellen...

A vallási kisközösségek számára az 1990. évi IV. törvény által meghatározott rendkívül alacsony tagsági küszöb rendkívüli érték, hiszen egy értéktelített jogi kategóriában (egyház) folytathatták, avagy kezdhették meg hitéleti tevékenységüket. Ez a „hétmérföldes csizma” mára oda juttatta őket, hogy rövid idő alatt ezres (néhány esetben tízezres) lélekszámú vallási közösségekké növekedhettek (a táblázatban az 1%-os felajánlások száma a keresőképes híveket jelzi, a még kiskorú, tanuló, vagy már nyugdíjas tagok számát értelemszerűen nem). Ezek az „új kisegyházak” az egyházi státussal nagyfokú belső autonómiát nyertek, melynek gyakorlásába az állam semmiféle módon nem szólhat bele, olyannyira, hogy (ellentétben más társadalmi szervezetekkel) az egyházak számára a belső demokratikus döntéshozatali apparátus megléte sem alapkövetelmény. Ezért is jelente-

ne a kisegyházakkal kapcsolatos szociológiai, jogi, politikai dilemmák feloldásában nagy előrelépést, ha a tudományos közélet érdeklődése rátalálna a mai magyar társadalom ezen dinamikus változó szegmenségre. A tudományos és részben populáris vallási ismeretterjesztés pedig elősegíthetné, hogy az előítéletekkel is terhelt hazai közvélemény megalapozott információra alapítva alkothasson véleményyt a kisebb vallási közösségek (szekták) működéséről.

Ma, a pártpolitikai mező szereplőinek (eltekintve az SZDSZ markáns liberális politizálásától) állandó vágya, hogy a nagy tömegbázissal rendelkező egyházak egységesnek tűnő hívőtáborát maguk mögött tudják. A történelmi nagyegyházak feladata, hogy ezeket az egysíkú politikai elköteleződési zsákutcákat elkerüljék és a politikai mező szereplőivel stabil kapcsolatot alakítsanak ki, melynek fenntartásával jobb eséllyel tölthetik be egyedülálló társadalmi küldetésüket. Egy ilyen viszony kialakításában az intézményfenntartó egyházak állami költségvetésre utaltsága, nagyfokú függősége azonban jelentős akadály marad.) ♦

JEGYZETEK

- 1 1993-ban (T.9473) négy képviselő által benyújtott módosító indítvány, 1998-ban (T. 5441.) és 2000-ben egy (T/2950.) további képviselői módosító indítvány.
- 2 A széptevés szóbeli eszköze (szép szavakkal fejezzük ki, ami a másikban tetszik) „veszélyes” is lehet. Előfordulhat, hogy a partner félreérti a bókot és udvarlási szándékra gondol, különösen akkor, ha ő éppen ezt szeretné. Az egyszerűnek és ártalmatlannak tűnő bók (szép szavak) okozta „bonyodalmakért” *felelősek* vagyunk. Ha ilyen félreértést észreveszünk, érdemes minél előbb tisztázni! (<http://www.vein.hu/johangulat/illem2.html>)
- 3 Lásd Tan Kapuja Buddhista Főiskola (buddhista), Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola (Krisna-hívó), Wesley János Lelkészképző Főiskola (adventista) stb.
- 4 A súlyos elmebajban szenvedők, az „őrültek”(furios) jognyilatkozataik és vétőképeségük szempontjából a római jogban ugyanolyan elbírálásban részesültek, mint az *infantes*. A legtöbb modern jogtól eltérően azonban a római jog az elmebeteg „világos pillanataiban” (*lucidum intervallum*) úgy kezelte, mint

aki semmilyen korlátozás alá nem esik (Diocl. C. 4,38,2; Iust. C. 5,70,6).

- 5 „8. § Az azonos hitelveket követők, vallásuk gyakorlása céljából, önkormányzattal rendelkező vallási közösséget, vallás felekezetet, egyházat (a továbbiakban együtt: egyház) hozhatnak létre.”
- 6 Egyház: gyűjtőnévként szolgál keresztény hívek egész csoportjára. A kereszténységen belüli főbb felosztásokra is utal, amelyek: a Római Katolikus Egyház, a Protestáns Egyház, a Görögkeleti Egyház stb. Esetenként utalhat bizonyos keresztény felekezetre is, mint pl. Metodista Egyház vagy Püspöki Egyház. Jelentheti bármely felekezet helyi gyülekezetét is. Utalhat arra az épületre is, amelyben a helyi gyülekezet összejön. Tágabb értelemben véve, de helytelenül használják nem keresztény vallások esetében is, pl. Buddhista Egyház, Taoista Egyház stb. <http://www.vallastudomany.hu/liminalitas/m-ta/terminologia.htm>
- 7 1916. évi XVII. törvénycikk az iszlám vallás elismeréséről:
 - 1.§. Az iszlám vallás törvényesen elismert vallásnak nyilvánítottatik.
 - 2.§. A mohammedán vallást követők vallásfelekezetté alakulásához a hitelvi,

az erkölcsi tanokra, az istentiszteletre és egyéb vallási szertartásra vonatkozó szabályok bemutatása nem szükséges és a hitéletre vonatkozó többi rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzat bemutatása nem szükséges és azok a hitéletre vonatkozó többi rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzat jóváhagyásakor nem esnek vizsgálat alá.

<http://www.magyarizlam.hu/magyarort.htm#boszn>

- 8 Mit is jelent az új vallási mozgalom fogalom? Az „új” ebben az esetben azt jelöli, hogy alapvetően a nyugati világban az 1960-as években (nálunk 20 éves késéssel) jelentkező közösségekről van szó. Közös jellemzőjük az alternatív „vallási” irányultság, és összevetve őket más 20. századi társadalmi megmozdulásokkal (pl. punk), számos e „mozgalmakkal” rokon vonásra bukkanunk. Az új vallási mozgalmak körébe csoportosuló közösségek 3 típusát különíthetjük el: 1. szekták, 2. kultuszok, 3. New Age. (F. Szilcz Dóra) Szekták – kultuszok...? Egy kis tipológia (1. rész) http://www.egyhazforum.hu/kiadvanyok/cikkek/2000_01_03_04.htm